

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: СУЧАСНІ ТА ІСТОРИЧНІ КОНТЕКСТИ, КОМПАРАТИВНІ РЕТРОСПЕКЦІЇ

Повсякдення російсько-української війни: усна історія

<https://doi.org/10.15407/uhj2023.06.029>
УДК 94(477.51-22):355.48(470:477)«2022»

«НЕВЖЕ ВИ НЕ БАТЬКИ?! НЕВЖЕ ВИ НЕ СИНИ?! ЧИ В ВАС ДІТЕЙ НЕМА?!»: ПОВСЯКДЕННЯ І ТРАГІЗМ ОКУПАЦІЇ с. ЗОЛОТИНКА НА ЧЕРНІГІВЩИНІ

Інтерв'ю записала та підготувала до друку А. Панкова

Мета полягає в оприлюдненні свідчень очевидців російських воєнних злочинів, жорстокого поводження та вбивств загарбниками цивільного населення у с. Золотинка на Чернігівщині. На початку вторгнення сім'я інформантки в пошуках безпеки перебралася у це село, розташоване за декілька кілометрів від траси Київ — Чернігів, у результаті опинившись під ворожою владою. Тут за підозрою в допомозі українським військам окупанти (за участі місцевого колабораціоніста) розстріляли онука й сусіда жінки. **Методом дослідження** стало інтерв'ювання за попередньо розробленим питальником. **Наукова новизна** полягає у введенні до наукового обігу усної історичної джерел про стратегії виживання цивільного населення с. Золотинка Чернігівського р-ну Чернігівської обл. в умовах окупації. **Висновки.** Зібрані свідчення є невід'ємним сегментом джерельної бази для дослідження подій російсько-української війни на території області, практик повсякдення в умовах бойових дій, спротиву російській агресії, відносин із ворогами та їхніми місцевими прислужниками.

Ключові слова: *війна Росії проти України, усна історія, окупація, практики виживання, Чернігівщина, с. Золотинка.*

Сьогодні в Україні визначення росіян «братами» в багатьох викликає гостру реакцію, але для північно-східної частини Чернігівщини це гіркі реалії. Близькість кордону та його відсутність за радянського періоду стали причинами

Цитування: «Невже ви не батьки?! Невже ви не сини?! Чи в вас дітей нема?!»: Повсякдення і трагізм окупації с. Золотинка на Чернігівщині (інтерв'ю записала та підготувала до друку А. Панкова). *Український історичний журнал*. 2023. № 6 (573). С. 29—42. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.06.029>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ISSN 0130-5247. Український історичний журнал. 2023. № 6 (573)

того, що чи не кожна місцева сім'я має родичів у Росії — причому часто не одного й не двох. Тому вбивства росіянами українців стали шоком і подвійною травмою для жителів області.

Окупація та бойові дії на початку широкомасштабного вторгнення в лютому 2022 р. спричинили безліч трагічних подій. Історія с. Золотинка Чернігівського р-ну є яскравим тому прикладом. Не лише військова статистика втрат і перемог, а й усні свідчення цивільного населення мають бути зафіксовані в нашій пам'яті та у джерельній базі російсько-української війни. Їх цінність полягає також у необхідності надати кожній мікроісторії, кожній трагедії, кожній психологічній чи фізичній втраті значущості [1], що, в першу чергу, дозволить українцям бути «почутими» як в Україні, так і поза її межами.

У травні 2022 р. було розпочато дослідницький проєкт [2], матеріали якого вже більше року оприлюднюються в «Українському історичному журналі». Задля збереження особливостей мовлення мешканців Чернігівщини черговий текст подано до друку в максимальній відповідності до аудіозапису. З метою захисту носіїв інформації їхні персональні дані залишаються закритими.

Інтерв'ю, що публікується нижче, записано від очевидиці подій, уродженки с. Золотинка 1955 р. нар., яка після закінчення початкової школи виїхала до Чернігова. Шукаючи після початку російського вторгнення відносно безпечне місце, інформантка повернулася до рідного села. Але замість порятунку воно стало місцем особистої й сімейної трагедії. Саме тут респондентці та її родині довелося назавжди запам'ятати реальне обличчя агресора, жити поряд зі зрадниками-колабораціоністами, якими виявилися деякі односельці, та, власне, через яких окупанти застрелили рідну їй людину. У свідченнях також є інформація про стратегії виживання, зокрема про імпровізований вміст «тривожної валізки», від якої залежало не тільки власне, а й життя багатьох близьких людей — родичів, сусідів.

Чи не найскладнішою в умовах окупації була постійна потреба робити вибір. Заховатися в погребі чи вийти на свій страх і ризик та подивитися в обличчя окупанту? Бути хоробрим, убити ворога, не пустивши на своє подвір'я й наразивши тим самим на небезпеку сусідів, чи мовчки чекати на звільнення села від загарбників? Передати нашим захисникам координати російського штабу чи тихцем сидіти в підвалі з усіма іншими? Кожному доводилося ухвалювати складні рішення, які давали або, навпаки, забирали шанс на виживання. Наслідки цих рішень виявилися не менш складними і трагічними.

REFERENCES / СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Cherpurna, H. Problema povernennia avtorstva pid chas travmatychnykh podii. *Psykhologia rosiisko-ukrainskoi viiny: vnutrishnii pohliad: Mat. Vseukr. krugloho stolu (7 kvitnia 2022 r.)*. Kyiv, 2022. 42-44 [in Ukrainian].

[Чепурна Г. Проблема повернення авторства під час травматичних подій. *Психологія російсько-української війни: внутрішній погляд: Мат. Всеукр. круглого столу (7 квітня 2022 р.)*. За наук. ред. М. Слюсаревського, С. Чуніхіної. Київ, 2022. С. 42—44].

2. Makhovska, S. "Naukovyi False Start" chy vymoга voiennoho chasu: (ne)novyi dosvid dokumentuvannia svidchen ukrainsiv. *Ukraina moderna*. URL: <https://uamoderna.com/war/naukovyy-false-start-chy-vymoга-voiennoho-chasu-ne-novyy-dosvid-dokumentuvannia-svidchen-ukrainsiv/> [in Ukrainian].
[Маховська С. «Науковий False Start» чи вимога воєнного часу: (не)новий досвід документування свідчень українців. *Україна модерна*. URL: <https://uamoderna.com/war/naukovyy-false-start-chy-vymoга-voiennoho-chasu-ne-novyy-dosvid-dokumentuvannia-svidchen-ukrainsiv/> (дата звернення: 24.04.2023)].

Анастасія ПАНКОВА

кандидатка історичних наук,
завідувачка відділу Музею-архіву народної культури Українського Полісся,
Державний науковий центр захисту культурної спадщини
від техногенних катастроф (Київ, Україна)
anastasiapankova@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-6519-9159>

Anastasiia PANKOVA

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History),
Head of the Department of the Museum-Archive of Folk Culture of Ukrainian Polissia,
State Scientific Center for Protection
of Cultural Heritage Against Technogenic Disasters (Kyiv, Ukraine)
anastasiapankova@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-6519-9159>

* * *

N.: [...] я вам розкажу свій сон, який мені приснився сон перед війною, вже після Нового року. Наче їду у своєму автобусі, у своєму селі. І їду отуда, до центру. Доїжджаєм ми до центру, і я дивлюся, що над селом таке зарево! Таке, наче десь там шось гарить, таке страшне-страшне! А тоді отак перед етим, перед акном, залізний мужчина, адетий ва всьому залізному, ну, знаєте, як ото рицарі кадась були. У цьому тому всьому ваєнному. І так завис. Я так дивлюся в акно в автобусі — так завис і висить. Тоді я там сваєї сасєдки разказиваю, кажу: «Знаєш шо, Петровна, шо мені наснилося? Оце таке-таке мені наснилося. Оце приїхала і наснилося». Вона каже: «От побачиш, буде війна». Я кажу: «Да ну шо ти таке балакаїш?!». От бачите — вір не вір у сні... От шото ж воно дає [...] Да, от це таке мені приснилося... А тоді іще приснилося, у ту ніч же почалася війна. Уже от, ну я знаю, може часа в три ночі, якраз перед дзвінком, як дочка мені позвонила, сниться мені сон. В мене падруга в цьому році памерла, і сниться вона. Наче заходить вона да мене, так пазваніла, зашла отак у прихожую і обнімає-обнімає, так сільна притискає. І бачу, шось у руках вона держить — мисачка така, і в мисачкі вона шось держить. І так раз — наче десь вона ділася, і я вже її не бачу, а стаїть отак мисачка на палу. Я дивлюся, а в той мисачкі мука. Мука, миска муки. Мука! Преставляєте, прям от ось за час

до того, що ми узнали, що вже війна. [...] От вам і таке... І пол пятого мені уже званок од дочкі меншої, каже: «Мамо, збирайтеся, плохе діло!». Ну ми, — ви знаєте, — ми вже трохи па телевизору па тому ж слухали, і так шо думали — неіздежна вайна, от я сама собі так думую, шо воно шото буде... Ну так трошки ми запаслися продуктами і все. І ми отак шо було (продуктов, дакументи) павкидали — і на село.

А. П.: Чи готували ви «тривожну валізку»?

Н.: Було, було... Продуктов і таке, прикупила. [...] Саме важливіше — це були дакументи павкидали, а там шо — муку, сахар (ну, сахар в нас тут був), алій, сало, тушонка в нас була, медікаменти — саме главное. Оце в нас оце все павкидали в сумку, в нас це все було напаяотові. І ми, невістка, це я, унучок сина, і дочка ше, і син — це ми паїхали сразу. Я позвонила саседці Фьодаравні, тоді ше адній своїй — це ми в адному карідорі.

А. П.: О котрій це було?

Н.: Це було пів п'ятої. І ми бистренько сабралися, патаму шо уже полседьмого ми вже були в Золатинки. Ну ми ше їхали, дак була свабодная дарога, ми їхали через Шеставицю, дак свабодная — їхали, ше нігде нічого, ми заїхали на заправку, невістка заправилася.

А. П.: Черги не було?

Н.: Не було нічого, ше ми даже рацітувалися етімі, картами, вона раціталася на заправкі. А таді менша дочка падіхала за нами, бачимо, шо вона падіхала, дак вони вже рацітувалися деньгами, і вже очередь була на заправкі [...].

А. П.: Чи проговорювали ви з рідними напередодні план дій на випадок війни?

Н.: Проговорювали! Шо ми їдемо на Золатинку. [...] Син каже: «Та, еслі то, каму там та Золатинка нужна буде, шо там уже таке, вони еслі будуть іти, так пройдуть, будуть, не дай Бог, іти тудою ж па дарогі». А бачите, шо воно палучілася... Палучілася те, шо вони у нас саме страшне було, да нас саміе первіе пришли.

А. П.: Чи розказували вам батьки щось про Другу світову війну?

Н.: Моя ж мати була, ето, моїй матері в війну було скіки — вона з двадцять другаго — їй девятнадцять років було. Вона вже була замужом, її першого чоловіка вбили на війні, в мене сестра старша есть — від першого чоловіка маминого. Так вона всігда казала: «Дітки мої, дітки, нема нічого страшного на світі, усе можна пережить, тільки б, не дай Бог, не було б війни!» (плаче). «Оце, — каже, — саме страшне в житні. Все можна пережить. Ну вайна, ета, — каже, — не даведи Госпаді!» (плаче) [...]. От сам іспитав, дак ото знав, шо це таке, шо воно приносить... Там, фільми дивився, все, дак воспрінімав, шо це дуже важко, страшно. А як сам це пережив, так не доведи Госпаді нікому таке переживать (плаче). Ніхто не думав, ніхто не думав, якби хто сказав, шо це таке, так я не знаю... І ад кого, ад кого?! Ад братьев, ад сваїх?! Ви ж вбиваєте брата. Ви ж не знаєте, може тут ваші брати, дядьки, шо тут же родичі ваші. А ви тут робите таке? Ізверги! Скіки тут росіян живе, скіки наших — там?!

Одружилися друг з другом і все. І отаке! Да то ж нелюди! Ето нелюди! Невже ви не батьки?! Невже ви не сини?! Чи в вас дітей нема?! Як це жалко все!

А. П.: Чи розказувала вам мама, як вони виживали під час Другої світової війни?

Н.: В мами всігда мішок солі. Скіки вона не жила, в неї завжди в запасі соль, мука, сахар — в неї стаяли мішки. Мішок сахару, мішок муки, мішок ето-го (солі — А. П.). У неї всігда було в запасі. Завжди.

А. П.: А ви до початку повномасштабного вторгнення робили запаси?

Н.: Ну, було... Ну, не стіки, не стіки... Ну, там, спічки, ну, так, щоб не одна каробачка лежала, а щоб там не то шо. Ну, в городі — так, а в селі вже ж ми завозили сюда мешок сахару, у нас тут все таке було, щоб наче щоб всігда було. А в городі шо — пішов купив, да й якоесь так боліе-менеє...

А. П.: Як ви дізналися, що почалася війна?

Н.: От реально, це коли начали у нас тут начали на другий день уже стрілять там, аттудава, з Чернігава, дуже таке ето, взриви такі — оттаді вже так, шо було дуже страшно, ми дітей от погребу нікуди не пускали далеко — щоб тіки то вони коло погребу були, нікуди. А це вже коли ці (російські війська — А. П.) зашли... Вони зашли 3 березня. 3 березня вони зашли. От іменно в село 3 березня десь о 4-й год. вечора. Ми були у себе надворі, ну, там, ето, і бачимо, шо, оце ж, луг за огородом, оце луг, і по той стороні їде етая ж техніка. Ми сначала думали, шо то наши, а таді дивимса, шо на антені тий же, ото ж, шо на бране-віках, на танках, і на антенах красніе ленти пазавязавані, уже приблизно так бачимо — і на руках тут красніе (пов'язки — А. П.) (схлипуе), і кажем, шо етіе, рашисти, їдуть. А син мой каже — давайте будим, хавайтесь всі в погріб. Ми захавалися у погреб, і тут ми, прямо дві — три минути, і чуемо гул возле нашого двора, уже ж ось і стрельба, стреляють. А таді чуемо, шо, в нас там заборчик такий ест между сараем і каліткою, дерев'яний, так вони паламали той заборчик, і ето ми ж так чуем — трісь! Ет само, воно ж чутно — і вже шагі до погребу [...]. І ето, він давай отак вже ж рвать, откривать двері в погреб. А невістка кричить: «Не трогайте, ми самі аткриїмо!». Ми аткрили. Він: «Вихадіте!». Ми вийшли і так палукругам стали тако всі, нас так поставили (тяжко зітхає), питають: «Всі вишли?». Ми такі: «Всі». Я тіки одного запомнила, а тих ліц не запомнила, тіки аднаго його запомнила, він такий в ачках. Він с автомата і очереду в погреб тако-го, в погреб вистрелив. «А тепер, — каже, — буде всі». А, і внучка, в мене внучок старший, п'ятнадцять год, він такий рослий і худе таке, і када нас уже построїли, вони за його отак і з круга тако откинули. Ми давай же ж плакати, дочка, я: «Не трогайте, воно ше ж дитя, шо ви з їм, шо ви хочете ад нього!?!». «Раздівайсь!». Разділи його отак, то самое, падивилися — нема ж нічого.

А. П.: А що вони шукали?

Н.: А хрін його знає, шо вони шукали. Може які наколки, мо' думали, який пісталет у його чи шо... Не знаю, шо вони шукали! Падивилися, а тоді: «Аді-

вайся!»). І це ж то самое, дочка да себе його так забрала, обняла. Він же ж, канешно, і ми перепугалися, і воно ж перепугалося, дитя. А тоді ж уже воно вечоріє, уже полп'ятого, уже ж воно зимне врем'я, дак воно ж так. Я і спрашую: «А куди нам діваться? Шо нам робить?». Той же, шо в ачках: «Можете іти в дом, ми вас трогать не будемо». Ну, ми, канешно, побоялися іти в дом, ми ап'ять в погреб палізли і цілу ночь прасиділи в погребі.

А. П.: Чи ставили окупанти які-небудь позначки на будинках, які перевірили?

Н.: Ні, нічого, нічого. Забрали ж етії, мобілки, давайте всі мобілки, ми віддали ж їм мобілки всіх, у кого їх було. А тоді: «Хто живе тут, у саседей? — Мужчіна. — Пайдьом са мной». Пашка ж уже ж, ето, повів, кричить: «Юра, Юра!». Він же почув Пашин голос, вийшов. А він же ж, Юра, чув, шо тут вже стрельбіще і все, так він тоді нам каже, казав: «Єслі б я Пашиного голасу не почув, то я би їх стріляв, представляєте? А єслі б він стреляв — шо тоді було б? Вони б нас усіх перестреляли». А тоді питаєся, хто в следующій хаті — вже ж у сина. А син каже: «Да там бабушка старенькая і син, — каже, — трошки такий на голува». Давай вже ж ето самое... Ну, вони тоже да них пішли. У Юри ж тоже забрали телефон, пошли туди да бабушки у двір, ну я ж не бачила. Ну вони у двір заходили, тут у їх єсть така кухня пристроєна, так падивилися у той кухні, це ето ж уже расказували. А калітка була закрита, баба Шура каже: «Я вам не адкрию, бо я баюсь, я сама, я старая, я баюсь». Ну а тоді, кали вони стали на лавачку з автоматами, таді пашла баба і адкрила двері. Ну, вони ж зашли тіки оце в двір, на масандру злазили падивилися, а в хату да них не заходили, даже і телефона у них не то, не забирали. А пра сина вона не сказала їм, шо син, так це він три дні сидів у погребі і нікуди не виходив, щоб не цей, не пабачили. Бо якби ж його пабачили, сказали: «Ви ж нам неправду сказали!». Могло быть шото такое... Ну а тоді ж вже ми, када утром павилазили з погребя, ми в адному погребі, а вони в другом — чоловік десять ночували. Рашисти цій.

А. П.: «Рашисти» теж у погребі ночували?

Н.: Да, вони тоже ночували в погребі всі.

А. П.: У вашому?

Н.: У нашому! У нас два погребя: ми в адному погребі, а вони в другому цілу ноч сиділи. В домі тади вони не заходили в дом, сиділи в погребі. А тоді на утро ми ж уже вилізли, уже як тіки вже развиднілось — вилізли з погребя. І вони тоже ж вже павиходили раньше. І таді вони ж адкрили ворота, уже танк у двір наш загнали. Таді через гарод знову до хати адин і другий той на улиці, так обставили кругом тут всякой технікі кругом двора було. Ну, ми ж бачимо уже, шо ж вони в хату йдуть, так ми за себе — і пашли: оце Александра, це женщіна, моя двоюрідна племянніца, і ми всі девять челавак пішли да них і там ці три дня були, пока вони не виїхали. Я пришла утром сюда да себе додому, у нас був мішок сахара, а вони приїхали — у них їсти нічого не було, абсолютно. Оце шо в мене в погребі варення було, де які закрукти були, оце вони всьо павиїдали.

А. П.: За три дні?

Н.: Да! Оце ж я утром пашла, 6-го числа, думаю, пайду, пабачу, шо вони ж уже таке там, мені ж кортить, шо воно там таке. Аж вони, стоїть там мешок сахару, вони цей мешок сахару у пакети себе отако (показує руками) рассипають по пакетах, да. Я кажу: «Ребята, так ви не ето самое, аставьте і нам, в мене, — кажу, — і діти, і так і нам же аставьте». В мене тади вже не було ніякого ні страху, нічого. Вони оце сабі грибуть, а я з того мішка сабі оце насипаю тоже, ета самає, беру. Ну вони нічого, ні слова.

А. П.: Вам було дуже страшно?

Н.: Ні! Абсолютно, нічого. От не знаю, от вапще страха ніякого не було. Вони сабі у пакети, а я сабі у пакет. [...] А потом десь так уже послі обіда, ну, прийшов, я уже не помню, хто там прийшов, де ми були, і каже: «Ми уїжжаємо, а приїдуть такі, шо ми не знаємо, їх ми, — каже, — самі їх баїмся». Оце так сказав. Да, оце так сказав.

А. П.: Вони повернули вам телефони?

Н.: Телефони пааддавали таді, кали вони уже [...], прийшов, сказав, шо вони уїжжають, шо заїжжають другії вже, і сказав, шо прийдіть поберіть телефони. Ми ж таді бистренько-бистренько за себе, діти побігли, все, дак вони ж спали в краватях наших і все ета... Там такий свинушник, шо де яка була пасуда, ложки-чашки — все отак на вулицю павиносили ж, дак хто миє пасуду, замачує, да вже ж хларірує усе, шоб вже ж ето, пастелі всі пазнімали, все на світі, давай, повивішували, повитрушували все, повимивали і бистренька переселилися у свою хату. Бо, думаю, як ації зайдуть, так знов нам, ета самає... А нас-то девять душ, куди ж нам дівацця.

А. П.: Так у вас іще й діти ж були?

Н.: Діти, да. Внучку одному п'ятнадцять, другому сем год. Так ми вже ж, ето самое, бистренько це парабилі, так вже ж все і в сваю хату. А таді вони вже ці зашли, дак їхали — нащітали двесті трицять одиниць техніки.

А. П.: Це тих, які від вас виходили?

Н.: Не, це ті, шо другії заїжжали. Дак їхали через отой дорогою (показує) двесті трицять одиниць техніки.

А. П.: Чи правильно я зрозуміла, що перші окупанти жили у вас з 3 по 6 березня?

Н.: З 3 по 6 жили і таді вже да нас вони не ето, ніхто, із цих же другіх ніхто не жив. А це в мене тьотя рядом тут була, пакойна, в неї хата стаїть іще, дак тие першие тоже жили у її хаті, но тут жили, хрен їх знає, узкаглазіє якіїсь такіє.

А. П.: Це під час першого заїзду?

Н.: В першому заезді, да. А так же ж ані першие отак стояли у Фьодоровни, отам, у женціни стояли, там в саседа стояв, там стояли — прям в огарод отак — валили забори і заїжжали прям отак, забор повалять і заїжжають у двари [...].

А. П.: Так під час першого заїзду «вузькоокі» також були?

Н.: Були-були, бо жили отут у бабушки у хаті.

А. П.: Там, де порожня хата?

Н.: Да-да. Бо я ж тоже туди пашла, а вони ж там, уже хатка стара і груба стара, і піч стара. А вони як натапили, дак груба тая разійшлася, піч тоже. Кажу: «Ви шо ж робите?! Ви хату спалите і себе тоже, к чорту погаріте!». Так і на їх кажу, да. Кажу: «Щяс же прекращайте ето делать!». Я не помню, який це день, мо' на другий, шо оцой, я заходила ж сюди, думаю, побачу, шо ж там робиця, думаю, там така, шо ж вони можуть натапить і хата згарить. Ну аце ж я їм таке сказала, так у нас там така кравать була железная, у баби, вони ету кравать унесли ше ж у хату, я не знаю, їх челевек пять було. Я зашла, так вони і стіраюця в хаті, я ж оце подивилася, як вони грубу топлять.

А. П.: Що вони вам на це сказали?

Н.: А вани мені нічого, абсалютно нічого.

А. П.: Оце ви відважна жінка!

Н.: Нічого, нічого [...]. Оце як другі заїхали, то вони паїхали... От була хата при в'езді (показує), четверта хата по ліву сторону, там жив муціна, шийсят років, Віктор Іванович. У них там була дача. У вайну прийшов! Жінка асталась у Чарнігаві, а він прийшов. Пішки. В Золатинку. Дак вони поселилися в той хати, у них там був штаб. Дак цей Віктар Іванавич жив у тої бабульки, шо я казала. Він прийшов, вони так дружили з ним, він прийшов, там жив у бабульки, а там у них був штаб.

А. П.: В інших хатах вони не жили?

Н.: Вони ниде не хадили, тіки у Фьодаровни були, вроді би прийшли якийсь бінокль шукать до Фьодаравни, от хто-то дивився в бінокль туду, да їх, панімаєш ти. І вони ж зайшли, паперекидали всьо в хаті і шукали того бінокля. Ну так же ж того бінокля не нашли. Слава Богу, шо абійшлося ничим не паганим... А тади вже ж наче і все було так, а патом 15 березня приходять да нас у двір два рашиста студава, з штабу. Пашка з дочкой тіки принесли вади (плаче), тут, ад бабушки з калодязя, тіки поставили відра. Заходять. На Пашу: «Де твій телефон?». Пашка паліз у погреб за телефоном. А тади каже: «А де Юра, чорнений, сусід? Пашли да його».

А. П.: Вони всіх по імені знали?

Н.: Не знаю, не знаю, ну так же сказав. Аткудава вони знали, я не знаю. Вони так пришли, а мені кажеця, шо тут шото не то. І це Паша так з іми через город через наш отак пройшли, — і да Юри. Ми стаїмо так у дварі: я, дочка, невістка, менша, по-моему, невістка стояла, я вже й забулася. Вони вийшли з хати: Паша, Юра, а вони слідом два. І так через Юрин двір, бачу ж, пішли на вулицю (плаче). Вони павиходили, хлопці впереді, а вони ззаду з автоматами. Ми начали з дочкой іти за іми слідом. Він абернувся, той, шо я його запомніла, я і січас узнаю,

так автоматом наставив та й каже: «Не смейте іті». Ми не пошли слідом. А тади ввечері у нас отут пожар був страшний, всі тушили пожар, всі, хто мог, бо пагаріли б, бо там у хати воно стріляло, разривалися етіі, а сухо ж було, трава, так всі туди пабігли тушити же. Тушили. Тади я на женцін на всіх і кажу: «Знаете шо, це Шура Фьодоровна, мої дочки, кажуть, пашліть у той штаб».

А. П.: То окупанти забрали Юру з Пашею і не відпустили?

Н.: І Пашу забрали. Кажу: «Спросимо, де вони». Ми ж подошли, а там же ж вартовий стояв, і нас же ж туди не папустив, а метров за сто, каже, шо стойте. І цей же одін, шо Пашку, Юру забирав. Я кажу: «Де наші хлопці, скажіть, де ви їх діли?». А він каже: «Может бить, їх уже вивезли в Расію». А патом каже: «Так Пашка ж не тот телефон взяв, із якого він званив».

А. П.: Вони думала, шо Паша дзвонив із цього телефону українським військовим?

Н.: Да! Наверно ж у них тут стаяла якась етая ж, рація, наверно вони ж, ето, наверно ж вони вичислили. Вони (Павло та Юрій — А. П.) шось таке званили, розказували, шо тут і як. І їх увезли на Ягодне і в той день разстріляли (ридає). [...] Це ж він сказав, шо (Павло — А. П.) не той телефон узяв, а в його два було телефони. Він взяв той, з якого не звонив, а той дома оставив. Ми ше надіялись, шо мо' ше куди забрали, знали, шо там в Ягоднаму люди сидять в школі, думали, може, їх туди забрали...

А. П.: Коли ви дізналися, шо насправді сталося?

Н.: Ми вже знали, ми вже знали 30-го, вони уже уїхали, 30 березня, так десь час в читирі вечора.

А. П.: А забрали їх коли?

Н.: Забрали їх 15 березня.

А. П.: Це ви стільки часу про хлопців нічого не знали?

Н.: Нічого не знали... Ми надіялись, шо, може, вони живие де... А таді вже 30 березня ми на улиці сидим отам, возле баби Шури, аж аттудава з центра їдуть тие, я не знаю, бранєвики там, наверно читири штуки їхало.

А. П.: Російські броньовики?

Н.: Їхні, да. А тут у нас штаб же стаяв, вони таді ті, шо стаяли ж там, там же багато технікі стаяло, де їхній штаб. Ми ж не бачили, тіки ми бачили танк бальшущій всегда стаяв і бранєвик отам, шо на дорозі отак. А там же ж ми не бачили, шо за хатами ше скоко стаяло технікі. І таді вони так вистраїлися всі в ету, отаку шеренгу. І це тут, отам в хаті ніхто не жив, они ж еті там, узкаглазие, жили паследне врем'я. На улиці отак прям отую тую повикопували, і вони вже там тіпа як ахраняли, щоб ніхто не пройшов туди. І ми ж бачимо, шо астанавлюєця бранєвик, і вони вже ж сідають туди на еті, на ту ж техніку, і таді бачимо — вся техніка поїхала. А куда вона поїхала, нам же не казали, чи вона поїхала пряма, чи вона поїхала тудою, поза лісом, — нам не видна було.

А. П.: Вони нічого вам не сказали?

Н.: Не-не, всьо тихо. Ми сиділи на лавочці, вони ж па дарозі їхали, і нічого, нічого (стишує голос). Ми так, ето самое, бачим, шо уїхали, так самі собі думаем: «Це, наведено, вони уїжають». І таді так же ж не стреляли увечері, увечері уже не стріляли, а ночью сільно дуже був бой, оце так десь (показує рукаю) Колічевка, Івановка — ночь цілу так прямо.

А. П.: Це з 29 на 30 березня, чи з 28-го?

Н.: З 29-го, дві ночі дуже-дуже були тако бої. І 30-го, тоді ж, коли вони уїхали вечором, так тоже вночі так сільно таке було стрельбіще. А таді вже 31-го, я за себе, кажу дітям: «Знаете шо, діти, я пайду туди в центр, потаму шо там люди не знають, шо вони виїхали, они подумают, шо може вони сюди паїхали да стоять. Дак я пайду скажу людям, шо їх немає». І я за себе, десь у часа десять сабралася й пашла. Іду, а там навстречу, бачу, ідуть салдати, а я ж не бачу, чи наші чи їхні, мені ни видно, і мені так страшно стало, і я так да них у двор, трохи дальше їх хата, у двор і пошла. Тікі, ето самое, вишла хазяйка, кажу: «Ой, Надя, якісь салдати йдуть!». Ми так у дворі через щелочку дивимся, аж бачимо — нашіе еті, пав'язки нашіе.

А. П.: Які саме в наших хлопців були пов'язки?

Н.: Па-моему, галубие були пав'язки, і ми так із двора виходим, такіе вже радие, вони ж з нами вітаються на українській мові. Да й каже: «А ви тут не бачили, нихто тут не, ну із рашистов, не йде, не бачили?». Ми кажем, шо учора вони виїжали, так ми бачили, а так шоб по самому, дак ми не бачили. Ну, правда, вони так прайшлися па такій заброшеній хаті, шо ніхто не жив, вони так падивилися і пішли в нашу сторону сюда. А я сама собі думаю: «Госпаді, це ж вони підуть туди, мої діти дома, вони ж так перелякаються». А телефона нема, шоб пазванить. Так і правда, в хаті телефони званили. Бо у Юри пакойного був генератор і ми ж бензін заливали, і заряджали телефони. Дак кажуть, ані одкривали двері, так чуть не пападали з страха. А таді ж вони на українській мові забалакали, так вже таді воно ето... Бо не то шо, такий страх був, шо неважно... Ну а я вже таді пашла в центр та кажу, шо вже немає, павиїжали вчора, нема. Люди ж обрадувались, шо вже точно ані виїхали. А тади вже я іду назад із центра, аж наші салдати ідуть-ідуть-ідуть, пешком ідуть-ідуть-ідуть — дуже багато шли аттудава, со сторани Ладінки чи Друцкого, не знаю, аткудава вони шли (схлипуе і плаче). Ми ж тут всі радие, всі вітаемось, все етоє. Таді якась то вечором...

А. П.: А як ви віталися з нашими солдатами?

Н.: Ой, «Добрий день!», «Слава Україні! Героям слава!» (всміхається і плаче), ми плачемо, о-ой... Тади ж вечором, шо оціє баби-фашистки, ми її називаєм «фашисткою»...

А. П.: Чого?

Н.: Чого? Шо нікого не пускали, а її пускали туда, і вона тачками ад них возила все, всі продукти. А її син був у Ягоднаму. Ну, казали, шо він, ето, був замішаний з рашистами.

А. П.: Співпрацював?

Н.: Да! Співпрацював, да. Бо, каже, і на танке катався там і там у адного питав: «В тебе водка єсть?». А він пита: «А для кого тобі водка? — Для маїх друзей». І таді ж в цеї баби була внука, у Ягоднаму вони шото разругалися, то ті дві внуки шось разругалися, тоже ж приїхали ж сюда жить і разругалися. Дак вони з чоловіком, в них дітей не було, а вони з чоловіком пашли на Ягодне до цього дядька, а таді їх привезли ж, цю внуку і цього ж Івана, не жінки, а він там з жінщиною жив, так дочку із трьома внуками привезли сюди на броневіку, нікого не привезли, а їх папривозили в Золатинку, представляєте?! [...] І всі ж як один балакають, шо він з іми співпрацював. Ну, у нас ше таке падазреніє, шо ше тоді, як казали, шо тода, люди, я ж розпитувала в Ягоднаму в ягоднянців, када хлопців, сина мого і Юру (плаче), завели туда в підвал, в школу, де люди всі сиділи, так каже: «Вони так позаходили, — каже, — з завязаними очима позаходили». Да ми кажемо: «Хлопці, присажуйтесь!». А вони кажуть: «Да ні, ми постоїмо». «І тут, — каже, — їх через минут п'ять вивели». Каже: «Чуємо, шо постріли» — їх расстріляли (ридає) [...]. І того Івана питають (росіяни — А. П.), каже: «А ти знаєш етіх ребят?». А він каже: «Знать не знаю їх і не хочу знать!». Люди ж чули, шо він це так сказав...

А. П.: Але ж він їх знав?

Н.: Знав! Канешно, знав! А таді ж уже вечором, када салдати наши пришли, ми тут же возлі їхнього двора, так якось тут багато наших людей стояло, і салдати. І їдуть — їде він із той же ж сваей дамой на велосипеді, так я падбігла да яго, да й кажу: «Ваня, а ти не бачив наших хлопцьов?». А він так мені: «Нема ваших хлопцьов!». Кажу: «Як нема?!». А він: «А отак! Отак нема!». Прям так мені, з таким етім, вроді би як са злом таким (плаче).

А. П.: Цей Ваня-колаборант і досі в Ягідному?

Н.: Не, його через несколько днів, він же, тоді казали, він метався туда-сюда, придумав, шо і попросив салдатіка машиною, шоб їхать на Ягодне чого-то, не знаю.

А. П.: Нашого солдата?

Н.: Нашого, да. І тоді отут, як на поварот вони їхали, дак бачили, мо', вже не доїжка села...

А. П.: Машина спалена?

Н.: Да, машина спалена. Дак ото ж там подарвалися на міні салдатік і він [...].

А. П.: Шкода нашого військового...

Н.: Да, жалко... Дак, кажем, шо Боженька таки єсть на світі. Ну, це тії ягоднянці кажуть, шо, якби він остався жив, дак ми його б самі разодрали б по частям. Таді ж уже це, як він мені так отвітив, шо «нема ваших хлопцьов», дочка з невісткаю і якийсь салдат, наш же, они сіли в машину і поїхали на Ягодне. Там попад лісом, вони ж знали, як там проїхать, бо вже їздили ж наші да цього, можна ж по дарогі, бо баялися, шо замініроване, мабуть, да вони сказали, шо

вже праїждали. І паїхали туду ж у школу, де оце ж люди сиділи, дак це ж унизу люди сиділи, а наверху штаб був. Дак ми ше ж тоже думали-надіялися (плаче), шо може де вони там іще... Никого-ничого не нашли... І всьо... Це було 30-го числа. 31-го. А 3-го, 3 квітня їх нашли в Ягоднаму... Дак дочка з зятьом їздили на опазнаніє (ридає). Там ше багато людей повбивали... А вони були вдвох із Юркою... Десь прикопаніє (ридає). Синочок... Як він любив жизнь, як він плани строїв... Господи, як він любив сім'ю, Господи!... Як він синочка свого поважав, вони ж не могли друг без друга (голосить)... За шо, тварі, за шо?! Падонки, нелюди проклятіє... [...] Ми ж думали поховать тут, у селі...

А. П.: Вам не дали цього зробити?

Н.: А того, шо дорога була там замінірована, нізя було. Його забрали в Чернігав, переправили в морг, а там... А ми виїхали тоді, 31-го числа чи 1-го, 1-го.

А. П.: Звідси? З Чернігова?

Н.: Не, ми виїхали до сватов, в друге село. Ми там були із 1-го, наверно, з 1-го по 9-те. Це ж 3-го їх нашли. А тоді ждали, шо дарогу разберуть-размінують, була завалена.

А. П.: Це дорога, якою ми до вас сьогодні їхали?

Н.: Да, оця. Це вона довго замінірована. Це ж ми харанили їх 13-го квітня. Так ми об'їждали Козелець, Астьор, і тудою через ето... Да, це ми їхали на Чернігав, ждали-ждали, а воно же ж скіки можна ждять, в Чернігаві поховали їх, рядом (плаче). А він, Юра, з Києва сам, в нього тут дача, так жінка з дітьми поїхала заграницу, а він ка': «Я не поїду!». А його ж то і не випустять же ж, так він приїхав у село. Тоже девочка осталася, в четвертому класі.

А. П.: Ви почали розказувати про Віктора Івановича...

Н.: Оце той, шо штаб був у його домі.

А. П.: Його теж в Ягідне забрали?

Н.: Його в Ягодне тоже забрали, якраз через неділю після Юри і Пашки, його ж тоже ж так забрали і в Ягоднам расстріляли.

А. П.: Похорони під час війни відрізнялися від довоєнних?

Н.: Канешно, тоді шо —ничого, таді ж ні хреста, ні гроба, нічого не було. Оце шо зять, то як так, як він постарався! Же ж добув і гроби, і хрести, і все. Тади ж нічого ниде не було.

А. П.: А коливо варили у вас?

Н.: Да, да. Ми в квартирі поминали.

А. П.: А яке коливо ви варите?

Н.: Та ми ж ото етіє, сушка ото із медом, водичка з медом, да і сушку туду кидають, і тоді ото таке коливо.

А. П.: Воно рідке виходить, як напій?

Н.: Не, ну ото ж перед тим, як уже ж поминать-обідать, ото ж так у піалочки насипають, і ото ж кажний по три рази бере.

А. П.: Сушку на коливо дрібно нарізають?

Н.: Ну да, меле-меленько так.

А. П.: Из зерна поминальну кашу у вас не роблять?

Н.: Не, не. Не знаю, зять зацікавився цим всім, не знаю, що він там, як він там. Все, все зять. Шо людей тоді в мішках хоронили, а вони шо, де він там договорився, шо гроби зробили, такіє ж деревяніє хрести поробили. Там так: старе кладбище Єловщина, да так дарога, асфальт, там так па ту сторону, па ту сторону места ше були, заложено так — і та сторана, і та сторана.

А. П.: То всіх ховали в одному місці?

Н.: Да, там було, шо предлагали поховать у брацькій могилі, а патом перехоронить, ну нам виділили місто, два міста, там ето, дак ми сказали — ні.

А. П.: Ви не хотіли, щоб було перепоховання?

Н.: Та ні, зачем оно, вони (хлопці — А. П.) й так намучилися, бідніє, скоко...

А. П.: Священник був на похоронах?

Н.: Були, були. Був етот, як він, той, шо називається, воєнний...

А. П.: Капелан?

Н.: Капелан. І був священник із церкви. Два було. На кладбищі же ж отпелі. Якби знали, якби знали... Дениска: «Пашка, поїхали в наше село», а він каже: «Женя, будем тут усі вмісті» (ридає) [...] та хто сюди, тут таке село забите [...], каму надо... А вони, бачте, як... (голосить) [...]. Діти отут, ми якось так усі вмісті, друг за другом все, усе як то общими (силами — А. П.): і їсти гурточком наваримо, там як є врем'я і боліє-менее стреляют, дак бистренько чи на кострі шось придумав, чи там грубку топиш. І так у нас усе було: ти те робиш, ти дрова носиш, ти воду носиш, ти там їсти вариш, ти ето. В нас так все було распределено, шо ми бистренько, коли не стреляли, бистренько так, щоб порабить усе. Шоб вдрут шо, то нам у погреб ховацца було, а в нас шоб і грубка була натоплена, шоб же ж з погребі вилізти, дак хоть трошки перегріцца. І так само і переїсти шо ж, шоб ето, було всігда, хоть дітям...

А. П.: Що ви тоді мали змогу готувати?

Н.: А шо ми готовили, дітка, шо готовили... Картошку в мундирах готовили, картошку пекли, з цибулькаю ото, алійки трохи було, так ото ж туди алійки. Діти вже так палюбили то, бо картошка печена в мундирах і в алійку мочать. Бо тако ж нічо не було. А тоді ж хліба не було (плаче).

А. П.: Що їли замість хліба?

Н.: Так ето, була в нас овсянка, овсяна крупа, дак ото замочимо, кип'ятком заллем, вона разпариться. А таді ото на скавародку, на суху, ничого, і то такіє геть, млинчиками такими попечем. І таді діти вже з варенням їли. Ми шоб токо для дітей, ми вже не ето, — для дітей.

А. П.: Цукор чи сіль туди додавали?

Н.: Сольки трошки і всьо, ото туда. Ну а так, када ж ето, то якого супу наваримо, якоїсь каші наваримо, то таке, так і жили. Варимо багато, такий чу-

гун, бо не знаєм, када нам прийдеться іше варить. Дак ото чугун такий наваримо, шоб на два, на три дні. А тоді ж холодно було, дак воно ж не вкисало, так ми поставимо, і воно три дні (не псується — А. П.). І так і їли, і так і виживали...

А. П.: Чого вам в окупації найбільше хотілося?

Н.: Ви знаєте, так шоб шось хотілося — нічого не хотілося. Хотілось, шоб це все закончилось (плаче). Нічого не хотілось! Просто дітей було жалко і всьо! А мені нічого не хотілось. Абсолютно! А таді ж ото так шоб хліба, хліба іззисти нормального. Хоть кусочик отакий (показує рукою і плаче).

*Записано 23 липня 2022 р. у с. Золотинка
Чернігівського р-ну про події під час його окупації.
Респондентка 1955 р. нар., має середню освіту.
Шифр експедиції: Е6/Чернігів-2022 (липень 2022 р.).
Записала та підготувала до друку А. Панкова*

Надійшло / Received 04.09.2023

“AREN’T YOU PARENTS?! ARE YOU NOT SONS?!
DON’T YOU HAVE CHILDREN?!”: EVERYDAY LIFE
AND THE TRAGEDY OF THE ZOLOTYNKA VILLAGE
OCCUPATION, CHERNIHIV REGION

The purpose is to make public the testimonies of eyewitnesses of Russian war crimes brutal treatment, and murders of civilians by the occupationists in the Zolotyinka village in the Chernihiv region. At the beginning of the invasion, in search of safety, the family of the informant came to the village a few kilometers from the highway Kyiv — Chernihiv and found themselves under occupation. Here, on suspicion of helping Ukrainian troops, the occupiers (with the participation of a local collaborator) shot the woman’s grandson and neighbor. The research method was interviewing based on a previously developed questionnaire. The scientific novelty consists in the introduction into scientific circulation of oral historical sources about the survival strategies of the civilian population of the Zolotyinka village in occupation. Conclusions. The collected evidence is an integral segment of the source base for research on the Russo-Ukrainian war in the Chernihiv region, everyday practices in the conditions of hostilities, resistance to Russian aggression, and interaction with enemies and collaborators.

Keywords: *Russia’s war against Ukraine, oral history, occupation, survival practices, Chernihivshchyna (Chernihiv region), Zolotyinka village.*